

“BEHBUDIY IZDOSHLARI” ILMIY VA IJODIY ISHLAR TANLOVI

o‘rnak bo‘lib, tilning rivojlanishiga katta hissa qo‘shdi. Jadidchilarning adabiyotga qo‘shgan hissasi ham, ona tilining rivojlanishiga, uning ilmiy va madaniy sohalarda qo‘llanilishiga katta ta'sir ko‘rsatdi. Ular faqat o‘z davrida emas, balki keyingi avlodlarga ham tilni qadrlashni va unga hurmatni o‘rgatishdi. Shu sababli, jadidchilik harakatining bugungi zamon adabiyotida tutgan o‘rni nihoyatda katta va uning o‘rganilishi davom etishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahmudxo‘ja Behbudiyning asarlari (1920). Turkistonda Jadidchilik harakati va uning ahamiyati. Toshkent: Adabiyot nashriyoti.
2. Abdurauf Fitrat. (1994). Jadidchilik harakatining adabiyotdagi roli. Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Asimov, A. (2013). Jadidchilik va uning ona tiliga ta'siri. Tashkent: O‘zbekiston universiteti nashriyoti.
4. Rasulov, B. (2001). Mahmudxo‘ja Behbudiyning ta'lim sohasidagi ishlari. Tashkent: Akademnashr.
5. Eshmurodov, M. (2005). Jadidchilik harakati va O‘zbek adabiyoti. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.
6. Islamov, N. (2018). Adabiyot va tilning rivojlanishida jadidchilarning roli. Tashkent: Yoshlar nashriyoti.

MAHMUDXO'JA BEHBUDIY MA'NAVIY, AXLOQIY VA TARBIYAVIY QARASHLARI

Ismoilova Zuxro Norpulatovna

Samarqand viloyati Nurobod tumani 72 o‘rta maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mahmudxo‘ja Behbudi (1875-1942) — o‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri, shuningdek, ma’naviy va axloqiy tarbiya masalalariga alohida e’tibor qaratgan shaxsdir. Uning asarlari va faoliyati orqali u o‘z davrining ijtimoiy, madaniy va ma’naviy muammolariga chuqur qarashlar kiritdi.

Kalit so‘zlar: axloqiy qadriyatlar, tarbiyaviy g‘oyalar, milliy o‘zlik, yosh avlod, rivojlanish, innovatsion ta’lim, rivojlanish, tarbiya.

Аннотация: Махмудходжа Бехбудий (1875-1942) — один из крупнейших деятелей узбекской литературы, а также человек, уделявший особое внимание вопросам духовно-нравственного воспитания. Своими работами и деятельностью он дал глубокое понимание социальных, культурных и духовных проблем своего времени.

“BEHBUDIY IZDOSHLARI” ILMIY VA IJODIY ISHLAR TANLOVI

Ключевые слова: нравственные ценности, образовательные идеи, национальная идентичность, молодое поколение, развитие, инновационное образование, развитие, воспитание.

Abstract: Mahmudkhodja Behbudiy (1875-1942) is one of the great figures of Uzbek literature, as well as a person who paid special attention to the issues of spiritual and moral education. Through his works and activities, he introduced deep insights into the social, cultural and spiritual problems of his time.

Key words: moral values, educational ideas, national identity, young generation, development, innovative education, development, education.

Mahmudxo‘ja Behbudiy 1875 yili Samarqand shahrida muftiy oilasida dunyoga keldi. Ziyolilar oilasidagi muhit undagi adabiyotga, siyosatga, ma‘rifatga bo‘lgan qiziqishini tezroq ro‘yobga chiqishiga yetakladi. Uning otasi islom huquqshunosligi bo‘yicha yirik mutaxassis bo‘lib, bu borada ko‘plab kitob va risolalar yaratgan edi. Mahmudxo‘ja Behbudiy adabiyot, tarix fanlari qatori siyosatshunoslik bilan ham jiddiy shug‘ullanadi. Ro‘znoma va oypomalardan jahonda sodir bo‘layotgan siyosiy voqealar bilan yaqindan tanishib boradi. U Makkaga borish maqsadida arab tilini o‘rganishga kirishib, islom tarixi va nazariyasi bilan shug‘ullana boshlaydi. 1902 yilda Makkaga borib, xo‘ja va mufti unvonlariga ega bo‘lib qaytadi. So‘ngra Qozon va Ufa shaharlarida bo‘lib, Ovro‘po madaniyati bilan ham qiziqadi. O‘sha davrdagi Qozon, Orenburgda chiqadigan arab imlosidagi jurnal va gazetalar bilan hamkorlik qiladi. Uning qator maqolalari ham mazkur jurnal va gazetalar chiqa boshlaydi. Maktab, maorif, madaniyat, ma‘rifatparvarlik g‘oyalarining targ‘iboti ushbu maqolalarning markazida turardi. Behbudiy o‘zbek va fors-tojik tillarida ikki yuzdan ortiq maqola va asarlar yaratgan. Jumladan, «Muntaxabi jug‘rofiyai umumiy» — «Qisqacha umumiy jug‘rofiya» (1903), «Kitob-ul-atfol» — «Bolalar uchun kitob» (1904), «Muxtasari tarixi islom» — «Qisqacha islom tarixi» (1904), «Amaliyoti islom» (1905), «Rusiyaning qisqacha geografiyasi» (1908) kabi darslik va kitoblar yozgan. Uning 1901 yildan boshlab «Turkiston viloyatining gazetasi», «Taraqqiy», «Xurshid», «Shuhrat», «Tujjor», «Osiyo», «Hurriyat», «Turon», «Sadoi Turkiston», «Ulug‘ Turkiston», «Najot», «Mehnatkashlar tovushi», «Tirik so‘z», «Tarjumon», «Sho‘ro», «Vaqt», «Toza hayot», «Samarqand», «Oyna» kabi gazeta va jurnallarda chop etilgan maqolalari esa taraqqiyparvar kishilar va ayniqsa, yoshlarning diqqat-e‘tiborini qozongan. Behbudiy adib sifatida «Padarkush» yoki o‘qimagan bolaning holi» dramasini yaratgan. 1913 yilda Samarqandda nashr etilgan bu dramada u yoshlarning (ular xoh kambag‘al, xoh badavlat oilaga mansub bo‘lsin) ilmi, madaniyatli bo‘lishlari lozimligini qayd etgan. M. Behbudiyning «Padarkush» yoki o‘qimagan bolaning holi» dramasi 1911 yilda yozilgan bo‘lib, dastlab 1912 yilda «Turon» gazetasida bosilgan. 1913 yilga kelib kitob holida chop etilgan. Shundan so‘ng tez fursatda Samarqand, Buxoro va Toshkent teatri sahnalarida ijro etilgan. Drama kompozitsion qurilishiga ko‘ra oddiy bo‘lgan holda, mazmun-g‘oya jihatdan ancha qamrovlidir. Xususan, undagi xarakter va harakat,

“BEHBUDIY IZDOSHLARI” ILMIY VA IJODIY ISHLAR TANLOVI

shakl-shamoyil mazkur janr talablariga ancha mos edi. Dramadagi qahramonlar esa ikki qutbda — ikki xil harakat bilan yashaydilar. Bir tomonda boy, o'g'li va uning gumashtalari bo'lsa, ikkinchi tomonda domla, ziyoli obrazlari asar g'oyasini ochishda muhim o'rin egallaydi. Behbudiy ma'naviyatni inson hayotining muhim qismi sifatida ko'rardi. U ma'naviy tarbiyani, avvalambor, millatning o'zligini saqlab qolish, uning madaniyati va an'alarini rivojlantirishda asosiy omil deb hisoblagan. U quyidagi g'oyalarni ilgari surdi. Behbudiy milliy qadriyatlarni hurmat qilish va ularni saqlab qolish zarurligini ta'kidlagan. U o'zbek xalqining tarixiy va madaniy merosini o'rganishga va uni avlodlarga yetkazishga chaqirgan. U inson ma'naviyatini rivojlantirish uchun ilm-fan va ta'limning ahamiyatini tan olgan. Behbudiy, bilim olish orqali insonning ma'naviy darajasini oshirish mumkinligini ta'kidlagan. Behbudiy axloqiy tarbiyani ham juda muhim deb bilgan. U axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish orqali jamiyatda ijtimoiy tartibni saqlash mumkinligini ko'rgan. Uning axloqiy qarashlari quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi. Behbudiy insonparvarlik tamoyillarini o'z asarlarida aks ettirgan. U har bir insonning qadr-qimmatini tan olish va hurmat qilish zarurligini ta'kidlagan. U adolatni axloqiy tarbiyaning asosiy tamoyili deb bilgan. Behbudiy adolatli jamiyatni yaratish uchun har bir inson o'z vazifasini bajarishi kerakligini urg'ulagan. Behbudiy oilaning ahamiyatini e'tirof etgan va oilada axloqiy tarbiyani mustahkamlash zarurligini ta'kidlagan. Behbudiy tarbiyaviy qarashlari ta'lim jarayoniga qaratilgan bo'lib, u zamonaviy ta'lim metodlarini qo'llashni targ'ib qilgan. Uning tarbiyaviy g'oyalari quyidagilarni o'z ichiga oladi. Behbudiy ta'limda yangi metodlarni joriy etishni, o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishni maqsad qilgan. U tarbiyani nazariyadan amaliyotga o'tkazishni, o'quvchilarni hayotga tayyorlashni muhim deb bilgan. Behbudiy yosh avlodni jamiyat oldida mas'uliyatli bo'lishga, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishga chaqirgan. Mahmudxo'ja Behbudiy o'zining ma'naviya, axloqiy va tarbiyaviy qarashlari bilan O'zbekiston tarixida muhim o'rin egallaydi. Uning g'oyalari bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolmoqda, chunki u insonning ma'naviyati va axloqi, shuningdek, tarbiyaning ahamiyatini har doim yuqori baholagan. Behbudiy merosi, ayniqsa, ta'lim sohasida davom etmoqda va yangi avlodni tarbiyalashda muhim manba sifatida xizmat qilmoqda.

Behbudiy ijtimoiy-siyosiy ishlarga qizg'in qo'shildi. Aslida bu faoliyat 1906-yildan boshlangan. Shu yili „Rusiya musulmonlari ittifoqi“ning Nijniy Novgorodda o'tkazilgan qurultoyida qatnashgan edi. Toshkentda bo'lib o'tgan (1917) Turkiston musulmonlarining qurultoyida ishtirok etib, nutq so'zladi. U musulmonlar orasidagi har qanday ixtilofga qarshi chiqdi. Behbudiy shu qurultoyda o'lka musulmonlar sho'rosining raisi etib saylandi. 1917-yil 26-noyabrda Behbudiyda Qo'qonda o'lka musulmonlarining 4-favqulodda qurultoyi ish boshladi. 27-noyabrga o'tar kechasi „Turkiston muxtoriyati“ e'lon qilindi. Uning g'oyaviy asoschilaridan biri Behbudiy edi. Muxtoriyat sho'rolar tomonidan vahshiyona bostirildi. Behbudiy may oyining boshlarida Samarqandga qaytadi. U yerda ko'p tura olmay Toshkentga keladi. Turkiston sho'rolar hukumati rahbarlari bilan muzokara olib borishga urinadi, ammo natija chiqmaydi. 1919-yilning erta bahorida mamlakatdan chiqib ketayotganida Shahrisabzda

“BEHBUDIY IZDOSHLARI” ILMIY VA IJODIY ISHLAR TANLOVI

Inqilobiy favqulodda komissiya aygʻoqchilari koʻmagida Buxoro amirligi odamlari tomonidan qoʻlga olinadi, hamrohlari Muhammadqul va Mardonqul bilan birgalikda Qarshida zindonga tashlanadi va qatl qilinadi. Bu voqea Samarqandda bir yildan keyin maʼlum boʻladi. Fitrat, Choʻlpon, Ayniy va boshqa shoirlar Behbudiyga atab marsiyalar yozganlar. Qarshi shahri 1926–1937-yillar davomida Behbudiy nomi bilan atalgan. 1977-yili allomaning “Saylanma” asarlari chop etildi. U xalqni oʻzligini anglashga, huquq va erkinligini chuqur bilishga hamda ilmu-maʼrifatli boʻlishga yoʻnaltiradi. Maʼrifatparvar Behbudiy ham nazariy ham amaliy jihatdan oʻzi namuna boʻladi. Yana bir mutafakkirimiz Munavvarqori Abdurashidxonov xalqni savodxon maʼrifatli qilish, maktab va madrasalardagi oʻqish va oʻqitish, fuqarolarning taʼlim olish huquqi hamda ularni taʼminlash boʻyicha oʻz qarashlarini qoldirgan. U oʻzining xotiralarida yozishicha, jadidlarning bosh shiori va maqsadi oʻta teran, mazmunli va uchta soʻzdan iborat: "Ozodlik, tenglik, adolat" soʻzlari ularga dasturamal boʻlgan. U ilm-fanning jamiyat taraqqiyotidagi oʻrniga yuksak baho berib, diniy va dunyoviy ilmlar bilan bir qatorda zamonaviy fanlarni ham oʻrganishga chaqiradi. "Ilm odamning zehnini ochar, aqlini ortirar, bilmagan narsalarini bildirur, dunyoda baxtli va izzatli qilur. Oxiratda saodatli va shafolatli qilur" degan sermazmun gʻoyalarida ilm olishning afzalliklarini aytib oʻtgan. Uning aytishicha agar ota-onalarimiz va ustozlarimiz bizga bilganlarimizni oʻrgatmagan boʻlsalar edi, biz hech narsani bilmas edik. Haqiqatdan ham bilim olish insonni yuksaklarga koʻtaradi. Uning hayot yoʻlini ravon qiladi. Taʼkidlash joizki, Mahmudxoʻja Behbudiy va Munavvarqori Abdurashidxonovlar jadidlar siyosiy partiyasining ham dasturlarini ishlab chiqishda yetakchilik qilganlar. Jumladan, "Turk adami markaziyat firqasi"ning Maromnomasi va Nizomnomasini ishlab chiqqanlar. Ushbu hujjatlarda ilm, fan va maorif sohalariga alohida eʼtibor qaratganlar. "-Taʼlim olish huquqi - jinsi, millati va dinidan qatʼiy nazar barchaga beriladi" -deb kiritilgan bandida millat va xalqning barcha qatlamlarini taʼlim olishlari uchun teng huqularga egaliklari koʻrsatilib, ijtimoiy adolatning roʻyobga chiqishiga zamin yaratganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOT VA HAVOLALAR:

1. Qosimov S. Behbudiy va jadidchilik. „Oʻzbekiston adabiyoti va sanʼati“1990-yil
2. 19,26-yanvar.
3. Qosimov Behbudiy Karvonboshi. „Yoshlik“ jurnali, 1990-yil, 1-son.
4. Aliev A. Mahmudxoʻja Behbudiy. T., 1994.

GLOBAL ISISHNING ASOSIY OMILLARI VA YECHIMIMLARI

Qosimov Bexruz

*JIDU, “Xalqaro iqtisodiyot va menegment”
fakulteti 2-bosqich talabasi.*